

УДК 378.011.3:61-051

К. В. Каралкіна

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ МЕДИКІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

Найважливішою особливістю діяльності ВНЗ наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. є інтенсивна теоретико-методологічна робота науковців над створенням концептуальних підходів до розробки проблем виховання студентської молоді, механізмів його здійснення. Наукові дослідження і педагогічна практика доводять, що такими ефективними механізмами є виховна система, спрямована на виховання моральності особистості, її професійно-етичних якостей.

У центрі уваги сучасних науковців (Д. Григор'єв, Н. Боритко, В. Кириченко, Р. Малиношевський, Ю. Мануйлов, Л. Новікова, М. Никитський, С. Савченко, Н. Степашов, М. Резниченко) перебувають питання моделювання виховного простору ВНЗ як найважливішого механізму формування професійно-етичних якостей майбутніх фахівців, оскільки професійні педагогічні впливи, що реалізуються через різні форми навчальної та виховної роботи, стають подіями у житті студентської групи, дають поштовх для розвитку студентського колективу, є підґрунтям для розвитку та вдосконалення етичної культури. Незважаючи на вагомий внесок науковців у дослідження моральних якостей у сучасній вітчизняній і зарубіжній науці, проблема формування професійно-етичних якостей, необхідних медикам для успішної професійної діяльності потребує подальшого вивчення.

Мета статті – здійснити аналіз підходів до обґрунтування сутності процесу формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків у вищому навчальному закладі.

З'ясуємо основи формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків, спираючись на роботи відомих психологів.

Насамперед виходимо з того, що завдання виховного впливу полягає в тому, щоб, спираючись на психологічний механізм утворення моральної якості, розвинути й узгодити компоненти його структури. Головною формувальною силою в цьому постає діяльність, що доведено в роботах С. Рубінштейна, О. Леонт'єва та інших радянських психологів.

Однією з передумов будь-якого виховного впливу є детермінованість психічного розвитку людини. Іншими словами, у психічному розвитку людини не відбувається нічого, що не знавало б впливу з боку умов життєдіяльності індивіда. С. Рубінштейн так писав про це: «У своєму практичному виявленні питання детермінованості психічних явищ – це питання про їх керованість, про можливість їх спрямованої зміни в бажану для людини сторону... Конкретно осягти детермінованість, закономірну зумовленість психічних властивостей людини – значить знайти

шляхи для їх формування, виховання» [7, с. 226]. Проте, як стверджує А. Коссаковскі, умови детермінують психічний розвиток лише опосередковано; вони завжди ведуть до розвитку не прямо, а тільки через активну діяльність суб'єкта, яку потрібно розглядати як основну передумову психічного розвитку особистості. Таким чином, усі умови прямо детермінують не розвиток, а діяльність людини [4, с. 145].

Проблема співвідношення «зовнішнього» і «внутрішнього» в розвитку людини принципово вирішена вітчизняною психологією. С. Рубінштейн підкреслює: «Зовнішні впливи й внутрішні умови повинні бути певним чином співвіднесені один з одним. Ми виходимо з того, що зовнішні причини (зовнішні впливи) завжди діють лише опосередковано через внутрішні умови. ... Під час пояснення будь-яких психічних явищ особистість постає як воедино зв'язана сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються всі зовнішні впливи» [7, с. 241 – 242]. Важливим для нас є й думка І. Беґа про те, що конкретна моральна дія завжди детермінується єдністю зовнішніх та внутрішніх умов, що здатні радикально змінити первинне спонукання людини. У результаті цього вона може змінити моральний вчинок, який суперечить її власним моральним нормам. У цьому разі ми говоримо, що обставини виявилися сильнішими за внутрішні моральні настанови особистості. І це зрозуміло: останні перебувають у постійному процесі становлення, головним показником якого постає стійкість, а вона ж завжди відносна. Отже, доходимо думки, що визначальну роль у формуванні особистості відіграє діяльність і активність самої особистості; без цієї діяльності, без активності самі по собі зовнішні умови не можуть істотно впливати на її розвиток.

На думку В. Блюмкина, метою морального виховання є формування такої системи спонукань, у якій провідну роль відігравали б моральні мотиви, цілі й наміри. Науковець визначає, що початковими спонукальними силами діяльності, а врешті-решт і моральної поведінки, є потреби, серед яких він виділяє первинні, природні, і вторинні, породжені суспільством. Всі вони у своїй основі не залежать від свідомості. Але стати спонукальними силами поведінки можуть лише будучи усвідомленими в тій або іншій формі. Усвідомлення моральної норми, на думку Т. Гаврилової, можливо у тому випадку, коли вони засвоєні і пережиті людиною, стійко спрямовують її поведінку і осмислені як моральні принципи і переконання. Людина, яка досягла моральної зрілості, самостійно, без зовнішнього контролю визначає свою поведінку.

В. Беспалько вважає, що символом моральної досконалості є вірність іншим, шанування старших, співпереживання нещастям, що випали на долю інших людей і готовність до посильної допомоги. Вищий ступінь моральної досконалості особистості, на його думку, це коли здійснювані особою моральні вчинки, від вибору способу нетравмуючого спілкування до надання допомоги в скруті, удосконалюються при цілком усвідомленому самоконтролі й з орієнтуванням на гуманістичні внутрішні переконання і спонукання, а не щоб уникнути покарання або осуду [2].

Цієї ж думки дотримується Б. Ліхачов [5, с. 22 – 29]. На його думку моральність (на відміну від моралі) є складним соціально-психологічним утворенням, підставою для якого є глибоко особисті інтелектуально-емоційні переконання, що самостійно виробляються та контролюють потреби і мотиви, визначають інтереси, спрямованість особистості, її духовний вигляд і спосіб життя. Моральність спрямовує поведінку людини зсередини, з душі, з совісті. Тоді як мораль, як і право, є способом громадського примусу людини до певних форм і норм поведінки.

Щодо моральної підготовленості професіонала, то вона, за А. Столяренком, передбачає: моральні знання і переконання; навички, уміння і звички високоморальної поведінки на роботі; професійні морально-психічні настанови й ціннісні орієнтації, що виражають міру внутрішнього прийняття моральних і етичних норм, освоєння стилю спілкування і поведінки; особливо значущі моральні якості.

На перший погляд, можна зробити висновок, що моральною людиною є та, яка дотримується моральних норм і правил та виконує їх. Проте це не унеможливує виконання цих норм під впливом зовнішніх обставин або в інтересах власної кар'єри, за бажання добитися певних привілеїв у суспільстві. Така позиція загрожує тим, що за цю найменшою зміни зовнішніх обставин і умов життя «така людина миттєво змінює своє моральне забарвлення», заперечуючи і критикуючи те, що раніше схвалювала. В умовах нових соціальних стосунків, демократизації дуже важливо, на нашу думку, щоб особистість сама прагнула бути моральною, наслідувала моральні норми не примусово, а через внутрішнє прагнення до добра, справедливості, благородства і розуміння і усвідомлення їхньої необхідності. Тому, на наш погляд, формування моральних якостей у студентів медиків пов'язаний з розвитком нового самостійного мислення, що має на увазі відмову від таких стійких стереотипів, як утриманство і залежність від оточення, зневага до культури, звичка розраховувати в житті не на себе, а на батьків, владні структури.

О. Леонтьєв, розробляючи проблеми розвитку особистості, демонструє, що він (розвиток) відбувається за своїми законами, безпосередньо спонукається внутрішніми рушійними силами. Відповідно до діалектики, спонукальною причиною й важливою умовою всякого розвитку є ті внутрішні протиріччя, що містяться в самому цьому процесі. Це повною мірою стосується і морального розвитку особистості. Процес розвитку моральних якостей пов'язаний з виникненням протиріччя між уже досягнутим і необхідним рівнем розвитку моральних якостей. Якщо вихованець приймає вимоги педагогів і готовий дотримуватися їх, то виникає протиріччя між наявним і необхідним рівнем розвитку моральних якостей.

Таким чином, впливаючи на суб'єктивну сферу особистості, створюючи педагогічні умови для збудження в неї відповідних внутрішніх протиріч і переживань, можна впливати на розвиток її моральних якостей. Це можливо завдяки *педагогічному стимулюванню*.

Проблема стимулів (від лат. *stimulo* – збуджую, заохочую) – це проблема спонукання до активної діяльності (зовнішнього збудження до дії) особистості. Відкриття опосередкованого характеру задоволення людиною своїх потреб дало основу для пояснення існування зовнішніх об'єктивних збудників – стимулів, що, впливаючи на процес усвідомлення особистістю соціального характеру своїх потреб і способів їх задоволення, постають у ролі «проміжних змінних» між потребами і мотивами життєдіяльності людини. Об'єкти потреб, переломлюючись у свідомості особистості під впливом стимулів, постають як мотиви, що передбачають усвідомлене й особистісне обґрунтування діяльності.

В. Прянікова виділяє основні компоненти процесу педагогічного стимулювання: переконання в неправильності чи непридатності колишніх форм поведінки й діяльності особистості й перевазі нових; формування позитивних емоцій і переживань вихованців; залучення їх у діяльність, що формує нові риси поведінки особистості і її мотиви [6, с. 6].

Не припинюючи ролі суб'єктивного чинника в процесі виховання, варто акцентувати увагу на організації зовнішніх виховних впливів на особистість.

У процесі формування моральних якостей важливо одночасно впливати на свідомість вихованців, розвивати їхні почуття і виробляти в них навички й звички поведінки. Це досягається за умови систематичного й планомірного впливу. Якщо випадає хоча б один з цих компонентів, процес виховання не досягає своєї мети. Тому однією з вимог щодо процесу виховання є різнобічність впливу на особистість, одночасний вплив на свідомість, почуття і поведінку, основу яких складають переконання.

Справжню людську моральність неможливо розвинути за допомогою наслідування, а тим більше примусу. І. Бех зазначає: «Навіяне добро – не добро в справжньому сенсі цього слова. Будь-яка поведінка особистості лише тоді моральна, коли вона є результатом свідомої волі й переконання» [3, с. 23]. Дійсно, справжньою моральною поведінкою є тільки така, коли людині належить авторство у власних вчинках. М. Бахтін стверджує, що для того щоб бути суб'єктом моральності, особистість повинна не тільки мати об'єктивні норми моральності, не тільки теоретично їх розуміти, але й суб'єктивно до них ставитись, «бо як суб'єкт він не може, залишаючись суб'єктом, стати безголосим...» [1, с. 363].

Екстраполюючи вищевикладене на професійно-етичні якості майбутніх медиків, можна говорити, що вони, як стійкі риси його свідомості й поведінки, є результатом усвідомлення студентами сутності своєї професійної діяльності й вироблення відповідних способів професійної поведінки. Виходячи з цього, зовнішній механізм процесу формування цих якостей у студентів має полягати в комплексному поєднанні методів і прийомів переконання, що розкривають професійно-

етичне значення відповідних моральних норм і принципів лікарів та залучення студентів у відповідні види навчальної, виховної, практичної діяльності.

У дослідженні урахували зауваження А. Вірковського, що формуванню моральних якостей особистості можуть перешкоджати такі негативні умови, як: занижена самооцінка; відсутність у житті колективу видів діяльності, у яких гідність і значущість особистості виявлялися б достатньою мірою; несформованість ціннісних навичок та вмінь; відсутність доброзичливості в атмосфері колективу; епізодичність оцінної діяльності вчителів, що ускладнює формування позитивного образу «Я»; наявність в особистості таких негативних рис, як-от: невпевненість у собі, низький рівень моральної свідомості, нерозвиненість здатності до емпатії.

Підсумовуючи вищезазначене стверджуємо, що формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків є складний системний, тривалий процес, який вимагає творчого підходу всього колективу медичного ВНЗ, готовності, бажання й уміння всіх і кожного боротися за викорінення негативних виявів в житті демократичного українського суспільства, системності й неперервності виховних впливів на особистість студента з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності та спектру професійно-етичних якостей, що формуються. Провідне місце в зазначеному процесі належить виховному простору ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Знание, 1979. – 426 с. **2. Беспалько В. П.** Образование и обучение с участием компьютеров / В. П. Беспалько. – М. : Изд-во Моск. психол.-социал. ин-та, 2002. – 352 с. **3. Бех І. Д.** Гуманізм у вихованні підростаючої особистості / І. Д. Бех // Рід. шк. – 1995. – № 9. – С. 23 – 25. **4. Коссаковски А.** Психологические основы формирования личности в педагогическом процессе / А. Коссаковски. – М. : Педагогика, 1981. – 224 с. **5. Лихачёв Б. Т.** Воспитательные аспекты обучения : учеб. пособие по спецкурсу для студ. пед. ин-тов / Б. Т. Лихачёв. – М. : Просвещение, 1992. – 192 с. **6. Пряникова В. Г.** Педагогическое стимулирование как средство повышения эффективности педагогического процесса / В. Г. Пряникова // Новые исслед. в пед. науках. – 1986. – № 2. – С. 5 – 9. **7. Рубинштейн С. Л.** Основы общей психологи : в 2 т. / С. Л. Рубинштейн – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – 488 с.

Каралкіна К. В. Формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків у вищому навчальному закладі

У статті здійснено аналіз підходів до обґрунтування сутності процесу формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків у вищому навчальному закладі. Показано, що формування професійно-

етичних якостей майбутніх медиків є складним системним, тривалим процесом, який вимагає творчого підходу всього колективу медичного ВНЗ, готовності, бажання й уміння всіх і кожного боротися за викорінення негативних проявів в житті суспільства, системності й неперервності виховних впливів на особистість студента з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності та спектру професійно-етичних якостей, що формуються.

Ключові слова: професійно-етичні якості, формування професійно-етичних якостей, виховний простір.

Каралкина Е. В. Формирование профессионально-этических качеств будущих медиков в высшем учебном заведении

В статье проанализированы подходы к обоснованию сущности процесса формирования профессионально-этических качеств будущих медиков в высшем учебном заведении. Показано, что формирование профессионально-этических качеств будущих медиков является сложным системным, длительным процессом, который требует творческого подхода всего коллектива медицинского ВУЗа, готовности, желания и умения всех и каждого бороться за исключение негативных проявлений в жизни общества, системности и непрерывности воспитательных влияний на личность студента с учетом специфики будущей профессиональной деятельности и спектра профессионально-этических качеств, которые формируются.

Ключевые слова: профессионально-этические качества, формирование профессионально-этических качеств, воспитательное пространство.

Karalkina E. V. The forming of professionally ethical qualities of future physicians in the Higher Establishment

In article approaches to justification of essence of process of formation of professional and ethical qualities of future physicians in a higher educational institution are analysed. It is shown that formation of professional and ethical qualities of future physicians is difficult system, long process which demands a creative approach of all staff of medical school, readiness, desires and abilities of all and everyone to fight for an exception of negative manifestations in life of society, a sistemnost and a continuity of educational influences on the identity of the student taking into account specifics of future professional activity and a range of professional and ethical qualities which are formed.

Key words: professionally ethical qualities, forming of professionally ethical qualities, educational space.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2012 р.

Прийнято до друку 29.06.2012 р.